

Где се дедоше ти интелектуалци?

Пише: Слободан Рељић
петак, 02 јул 2010 17:42

Интелектуалца нема без вере у ту његову моћ. И данас се могу срести људи који се у стању латентног очаја пред будућношћу коју у им, чак до 2027, исцртавају пророк Мркоњић и друштво питају: па, зашто се не огласе ти интелектуалци? Академија, универзитети, институти, учени људи? Није ваљда да њима све ово изгледа логично?

Али, чак и очајни питачи знају да питање нема смисла. Нико се ни у сну не би могао сетити неке групе или набројати „индивидуе од интегритета“ ни за један вод, а који би могли да испуне смислом њихов зов. Интелектуалац више није међу живима!

Једино се могу срести по антикваријатима књига. Склоњени су између пожутелих корица и у библиотекама преминулих издавача „Сазвежђа“, „Логос“, „Каријатиде“, „Реч и мисао“, „Сувремена мисао“, „Графос“... И као у оним сценама кад се Орвелов јунак Винстон Смит, у поверењу и са исконским страхом полушапатам распитује за неке „сувишне ствари или људе“, питам жену с наочарима: Имате ли Дијалектику просветитељства? Док изговарам име „Хоркхајмер“ крајичком ока осматрам необријаног момка с ранцем на леђима у страху да ме не исправи: ма, не зове се он „Хоркхајмер“ него Швајнштајгер... Али, не, он пита за један очуван примерак култне књиге др Џона Греја „Мушкарци су са Марса, жене су са Венере“, за једну пријатељицу.

Ово је време за практичне ствари. Криза која је коначно објављена у Волстриту у јесен 2008. „појела“ је и последње остатке поверења у „струку и науку“. Интелектуалца нема без вере у ту његову моћ. И без уверења да иза њихових речи стоје моралне гаранције. Бриге за друштво као целину. Кад се испоставило да се број оних који су говорили о слому финансијске Велике преваре може избројати на прсте једне руке – последњи остаци интелектуализма су исчезли. Кад је новинарка „Њујорк тајмса“ питала економисту Џејмса Галбрајта (сина чувеног Џона Кенета Галбрајта, али и брата оне замлате од дипломате у Загребу у време „Олује“ Питера) како је могуће да је само двоје - троје економиста говорило о слому пре него што се он десио, он је иронично одговорио да их је било пет - шест. Од око 19.000 економских стручњака који имају толико школе и знања да би могли на време препознати фаталне размере економије лажи и „деривата“.

Где се дедоше ти интелектуалци?

Пише: Слободан Рељић
петак, 02 јул 2010 17:42

Давно је то почело, али ми се за илустрацију, како је одређено место интелектуалца у добу *Rax Americana*, баш добрим чини један догађај из 1937. Реч је о чувеном *The Princeton Radio Project*, великом истраживању о улози и моћи радија као тада већ врло распрострањеног и потенцијалног медија у друштву. Директору пројекта (ваљда и због његовог аустријског и животног и интелектуалног порекла) социологу Полу Лазарсфелду пало је на ум да на сарадњу позове и Теодора Адорна. Кажу да се Лазарсфелд у јесен 1937. обратио Максу Хоркхајмеру, „директору Франфуртске школе у егзилу“, иначе Адорновом учитељу и ментору, да би он Теодору „понудио место директора музичког дела (Пројекта)“. Адорно је позив прихватио.

Кад је започео директорисање послушао је Лазарсфелда и „пошао од себе до себе да поразговара с колегама“. Изненадило га је да су се разговори углавном одвијали у категоријама „да ли слушаоци нешто воле или не“, те да неки програм може „успети или пропасти“. Ваљда му се зато, кад је свакодневно путујући на посао возом „пролазио кроз тунел испод Хадсона, чинило као да је у Кафкином натуралистичком позоришту у Оклахоми“. Јер Адорно је, за разлику од „колега“, веровао да „кроз анализу слушања радија... може открити... скривене силе друштва, посебно механизме конформизма“.

На „првој кривини“ сарадња људи различитих намера се и окончала. Кад је написао извештаје (до 1941.) о ономе шта је „пронашао“, Адорно више није позван да настави рад на Пројекту. (И отишао је у Холивуд.) „Музика на радију је постала модел пропаганде“, утврдио је он. Деценијама касније признаће се да је „Адорнова анализа *plugging*– а сонгова у радио– хитове четрдесетих пророковала шта ће се догодити са америчком комерцијалном телевизијом, филмом, бродвејским театром и издаваштвом у XX веку: бескрајно понављање успешних формула“. (Баш подсећа на ону оптужбу како је један „монструм“ пронашао формулу да кад се нека лаж понавља сто пута постаје истина.)

Али правити критичку анализу и просвећивати човечанство је било последње што је интересовало Лазарсфелда на крају тридесетих. Још мање би за то имао слуха наручилац ових истраживања: америчка влада, која се спрема за „тешка времена“ и рат. И Владу јесу интересовале те „скривене силе“, али да би их она као „скривени убеђивач“ употребила.

Наивнима данас изгледа иронично да су два истраживача природе нацистичког радија (Ернст Крис и Ханс Спајерс) у то време дошли до сличних закључака „да су поједностављивања и стално понављање суштина пропаганде на радију“. Сам Адорно је био изненађен колико је амерички комерцијални радио „стандардизованом“ поп - музиком личност претварао у Павловљевог потрошачког пса и служио јасно одређеној

друштвеној функцији: да скреће пажњу слушаца са политичке реалности.

Данас се у „студијама медија“ Адорнов приступ узима за пример „критичког“ академског приступа „препознавања штетног утицаја медија на њихову публику“. Лазарсфелдов приступ он сам је мимикрично означио као „административни“ – где суштина није „разумевања публике него, на пример, концептуализовања гледалаца као робе, подложне трговини и трансформисању начина на који публика користи медије и статистичке податке, који могу да служе као основа за финансијске трансакције између руководиоца медија и оглашивача“. („Увод у студије медија“, приредили Адам Бригс и Пол Кобли, Сlio, Београд, 2005.)

То са Адорном и Лазарсфелдом је сукоб две концепције о друштвеној улози науке и месту научника (па и интелектуалца) у друштву: критички, с акцентом на борби за независност науке и научника и онај – услужни, употреба знања на начин и за потребе наручилаца. Прича о независности је ту сувишна и неуверљива. Пол Лазарсфелд се ту понашао у складу с „културом пропаганде“ – визијом коју је Едвард Л. Бернејз (такође пристигао из Аустрије, иначе Фројдов сестрић) пројектовао у неколико књижица од по стотињак страна. Није неважно поменути да је једна од њих написана почетком двадесетих година прошлог века „Кристалисање јавног мњења“ („Crystallizing Public Opinion“) била омиљено штиво министра за јавне забаве и пропаганду др Јозефа Гебелса.

У свом каснијем делу, поштено и у складу с временом, насловљеном „Пропаганда“, Бернејз кога данас сматрају „оцем ПР-а“, констатовао је: „Нама се управља, наше свести се обликују, наши укуси се формирају, наше идеје су сугерисане и то углавном од људи о којима ми нисмо ништа чули. То је логичан резултат начина на који је наше демократско друштво организовано. Велики број јединки мора сарађивати у таквом уређивању понашања како би живели заједно као прогињено функционално друштво.“ И: „Наши невидљиви владооци“, писао је те 1928. Бернејз, „управљају нама својим природно квалитетним вођством, својим способношћу да нас снабдевају потребним идејама и својом кључном позицијом у друштвеној структури.“

Својим пажљиво изреченим неповерењем у истинску моћ чисте демократије Бернејз се ненаметљиво „наставља“ на не баш слабу традицију такве врсте мишљења која иде уназад до Џеферсона и “очева утемељитеља“ Америке. „Можда би било боље да уместо пропаганде и систематског заговарања нечега имамо један комитет паметних људи који би бирали наше владаре, диктирали правила нашег понашања, јавног и приватног, одлучивали која је одећа најбоља и која храна. Али ми смо изабрали супротан метод,

Где се дедоше ти интелектуалци?

Пише: Слободан Рељић
петак, 02 јул 2010 17:42

отворено такмичење. И ми морамо изнаћи начин да се слободна конкуренција остварује са разумном мекоћом. А да би се то постигло друштво пристаје да слободну конкуренцију организују вођство и пропаганда.“

У таквом друштву пропаганда је и неодвојив део образовања. То морају да схвате и прихвате и професори– интелектуалци, што у пракси и није тако велики проблем. Они су у „тешком психолошком проблему“, јер њих с једне стране, грађани доживљавају као баш важне карике америчког друштва, а они су „осредње или слабо плаћени“. А ако нисте богато плаћени у том друштву, стално вам је за вратом тежак „осећај инфериорности“, јер ви би требало да сте у класи „с успешним бизнисменима и успешним лидерима“.

Човек је некад у Европи могао да буде „сиромашни професор“, али да то не утиче на његов „интелектуални углед“. Чак му је то давало одређену гаранцију независности – није купљен. Могао је и да се похвали тиме. Такав статус је добро пристајао уз „независност универзитета“, као основног институционалног носиоца те идеје. Америчка демократија функционише углавном онако како је то описао писац „Пропаганде“ из 1928. Тако да се, поједностављено речено, Лазарсфелд 1937. понашао друштвено сврсисходно, као „потребњак“ (тако је зналце који раде по наруџбини и стално мотрећи на потребе публике називао Кјеркегор), а Адорно као – интелектуалац. Први се после прикључио америчкој државној пропагандној машини у Другом светском рату, а други је са својим учитељем у егзилу тражио одговоре на питања како је просветитељство утицало да се у нашој цивилизацији начело разума преобрати у самодеструкцију.

После Другог рата уследио је „хладни рат“ у коме се „америчка слобода“, са свим слабостима и манама, доимала као испуњење цивилизацијске утопије у односу на „совјетску слободу“. Они трећи, који нису пристајали да буду „хладноратовски“ конквистадори, тзв. „критички интелектуалци“ – од Адорна и Сартра, преко Камија, Солжењицина, Расела, Чеслава Милоша и Михаила Марковића до Чомског, Пинтера и Хандкеа – остајали су на маргинама институција, изван утилитарних пропагандистичких интерпретација стварности; за утеху постајали су симболи наде побуњеничких покрета. „Иронично, теоретичари Франкфуртске школе Адорно и Маркузе или Анђела Дејвис професор Брендис универзитета постали су култне фигуре шездесетих, много популарније међу америчким студентима него Лазарсфелд, рецимо.“ (Сузан Кејвин, амерички социолог)

Али био је то само мали прекид, тренутак побуне у незауостављивом ширењу „америчког начина живота“ и американизације света. После студентских немира интелектуалци су могли да се врате на своју маргину. Да тамо одумру, као диносауруси.

Пре отприлике деценију у једном разговору на Дјук универзитету, Северна Каролина, чилеански или чилеанско-амерички писац, зависи како се гледа, објашњавао је положај „модерног интелектуалца“: „Ако ви данас у Америци не можете да свој научни пројекат поједноставите толико да то можете да објавите у Њујорк тајмсу онда немате никакве шансе да га реализуете.“ Наводно, нећете моћи наћи ни финансијску подршку нити обезбедити друштвени интерес. Шетајући после тог „сазнања“ градићем у америчкој провинцији (Дарам) мислио сам како у том друштву Хегел не би имао никакву шансу. Ниче можда, због стила и начина саопштавања, али Кант свакако не. Мил би прошао, али Бергсон, Беркли, па и Аристотел не би представљали никакву вредност у „култури пропаганде“ и најпоједностављенијег утилитаризма. Да, али та „поразна чињеница“ није никакав парадокс – она је реалност.

Што би било чудно што су у добу *Rex Americana* интелектуалци протерани у антикваријате, изван светлости мејнстрима? То су правила игре тог друштва. Ту чак ни слободно и компетентно мишљење једног од највећих и најпризнатијих лингвиста западне историје Ноама Чомског не може да постане део процеса како се „слободна конкуренција спроводи разумном мекоћом“. (Бернејз) И он, кога ће неки часопис склоњен у заветрину интелектуалне анонимности прогласити за „највећег живог интелектуалца“, у овом свету обитава као „последњи Мохиканац“ чије је непостојање у „магистралама јавног мњења“ које уређују „вођство и пропаганда“ сасвим извесно.

Интелектуалци су из западне цивилизације протерани на Марс. А кад ће се вратити не зна се. Не би ту помогло ни кад би др Греј сишао са свог „пута успеха“ и позабавио се овом друштвеном маргиналијом. Једино су остала, у „ризницама културе“ које су и трансграничне и трансвременске, њихова дела која „модернисти“, адвертајзинг гуруи и ПР– чаробњаци могу понекад употребити у „пројектима“ у којима би некаква ограничена субверзивност могла одбацити какав профитић. Али, не држи се ту до интелектуалних дела као до „живих порука“. Она су ти више археолошки артефакт. Артефакт није ту да би утицао на стварност, он је само „чуђење на свијету“: види ти те чудеке! Било је и ту неко златно зрнце. Не да се напуни ћуп, али да се излије нека шелница за пирсинг на усни неке мега звезде или на пупку какве оригиналне „мислиоткиње“ – наћи ће се. Таман.